

BÜYÜKELÇİ TEVFİK SARAÇOĞLU'NUN ÖNGÖRÜLERİ: YUNANİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİNİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Haluk Kabaalioglu*

Türkiye – Avrupa Birliği ilişkisinde dönüm noktaları kadar, önemli bir başka faktör de ilişkilerin gelişmesinde rol oynayan önemli şahsiyetlerdir. Ne yazık ki bu faktör çoğu zaman unutulmakta ya da yeterince dikkate alınmamaktadır. Söz konusu şahsiyetlerin yalnız bu ilişkiye olumlu katkıları değil, bu dönüm noktalarındaki rolleri de daha dikkatli incelenmelidir.

Avrupa Topluluğu Enstitüsü'nün kurulduğu 1987 tarihinden itibaren sekiz yıl süreyle “Türkiye–Avrupa Topluluğu İlişkileri” ve “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi” derslerini her hafta hiç aksatmadan ve büyük bir ciddiyet ve disiplin içinde sürdüren değerli hocamız Emekli Büyükelçi Tevfik Saraçoğlu da bu isimler içinde hiç şüphesiz en önde gelen şahsiyetlerdendir. Kendisinin ölümünün üzerinden geçen iki yıl içinde değerli hocamız Tevfik Saraçoğlu'nun Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceği ile ilgili daha çeyrek asır öncesinden yaptığı öngörüler de ne denli haklı olduğunu bu vesileyle bir kere daha vurgularken, gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara da ışık tutacağına inanıyorum.

Dışişleri Bakanlığının değişik kademelerinde görev yapan Büyükelçi Saraçoğlu, 31 Ağustos 1972-25 Temmuz 1978 tarihleri arasında Ortak Pazar Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Daimi Temsilci olarak

* Prof. Dr., Avrupa Topluluğu Enstitüsü Kurucu Müdürü

görev yaptıktan sonra Türkiye'ye geri döndüğünde diğer diplomatlar gibi Ankara'ya değil, "görevli olarak" İstanbul'a gelmişti.

Brüksel'de bulunduğu dönemde Yunanistan, tam üyelik başvurusu yapmıştı. Komşumuzun bu girişiminden sonra Brüksel'deki gözlemciler, Türkiye'nin derhal tam üyelik başvurusu yapacağını sanıyorlardı. Atina'nın attığı bu son derece önemli adımdan sonra Ankara'nın aynı yolu izlemesi doğal bir gelişme olarak görülmekteydi. Ankara'daki koalisyon hükümetleri ise bu konuda harekete geçemiyordu. Daimi Temsilcimiz Büyükelçi Saraçoğlu Ankara'ya telgraf üzerine telgraf göndermesine rağmen siyasi irade ortaya çıkmıyordu.

Büyükelçi Saraçoğlu ile ilk kez İktisadi Kalkınma Vakfı'nda tanıştığım da Daimi Temsilci olarak görev yaptıktan sonra yurda henüz dönmüş ve İKV'de Murahhas Üye olarak tam yetkiyle çalışmaya başlamıştı. Saraçoğlu, 1976-1978 yılları arasında Ankara'da devrin Hükümetlerini tam üyelik başvurusu konusunda ikna edememenin üzüntüsünü çekmekteydi. Ankara'nın yaklaşımının ilerideki yıllarda ülkemiz aleyhinde ne kadar olumsuz neticeler vereceğini gören Saraçoğlu'nun geçirdiği o sıkıntılı günlerde duyduğu üzüntüyü, yıllar sonra dahi anlatırken saklayamadığını belirtebilirim.

Brüksel'de Topluluk makamlarının da "Türkiye'nin Yunanistan'ı tam üyelik başvurusunda yalnız bırakmayacağı" düşüncesiyle, her an Türkiye'den de başvuru geleceği beklentisi içinde olduğu günlerde, Ankara'dan bir türlü talimat gelmiyordu. Bazı genç diplomatların Temsilciliğimizde çalışan bir yabancı sekretere yazdırdıkları tam üyelik başvuru mektubunu sekreter tarafından hemen Komisyon'daki arkadaşlarına duyurulması da Saraçoğlu'nun anlattığı anıları arasında yer alıyordu. İçerden bilgi beklemişlerdi. Ancak Ankara'nın hareketsizliği sürüyordu. Hatta, Türkiye dış politikasını uzun yıllar boyunca etkileyecek bu kadar önemli bir konuda gönderilecek bir başvuru mektubunun Atina'nın üyeliğini de durduracağını bilen Saraçoğlu, bir ara Ankara'ya göndereceği telgrafta "Şu tarihe kadar aksi talimatları olmaması halinde tam üyelik başvurusu yapılacaktır" şeklinde bir deneme yapmayı dahi düşündüğünü, ancak bu kadar önemli bir konuda meslek anlayışı, ciddiyeti ve disiplininin kendisini bu yolda davranmasını engellediğini anlatmıştır.

Zamanın Komisyon Genel Sekreteri Emile Noel de Türkiye'nin başvuruda bulunmak konusundaki hareketsizliğini anlayamadığını, Atina'nın Türkiye aleyhinde her zaman kullanabileceği çok tehlikeli bir avantaj sağlayacağını görülmesi gerektiğini düşünüyor ve Ankara'yı uyarmak ihtiyacını hissediyordu.¹ İstanbul'da Marmara Üniversitesi AT Enstitüsünde yaptığı açıklamalarda, Saraçoğlu'nun ricası üzerine birkaç kez Ankara'ya gelerek yetkililere gerekli uyarıları yaptığını, bir ziyaretinde AT'ye şiddetle karşı çıkan bir hükümet yetkilisini dahi ziyaret ettiğini ancak, çok sayıda gazeteci önünde Noel'in konuşmasına dahi fırsat tanımayan Başbakan yardımcısı ve Devlet Bakanın'ın ise tamamen kendi seçmen kitlesine yönelik Türkçe bir açıklama yaptığını ve özel görüşme olanağını bulamadığını, kendisinin de sadece kısa bir açıklama yaptığını ama bunun da pek basına yansımadığını anlatmıştı. Saraçoğlu ise Noel'in Türkçe olduğu için anlamadığı konuşmada devrin Başbakan Yardımcısı'nın "Bakınız, Avrupalılar ayağımıza geldiler. Bizi üye olarak almak için yalvarıyorlar" dediğini anlatıyordu.

Saraçoğlu'nun meslek yaşamındaki önemli dönemlerden biri de Türk özel sektörünü AT'ye tam üyelik konusunda ikna etmesi olmuştur. Yunanistan'ın tam üyelik müzakereleri tamamlanmak üzere iken Türkiye'de özel sektörün hala tek ses olarak tam üyelik konusunda mutabakat sağlayamaması üzerine Büyükelçi Saraçoğlu, Türk özel sektörünün önde gelen temsilcilerini teker teker ziyaret ediyor, Türkiye'nin tam üyelik, başvurusunu yapmakta geciktğini, Yunanistan'ın katılma müzakerelerinin devam ettiğini, daha sonra parlamentolardan onama işlemleri nedeniyle bunun uzayacağını, bu arada biz de başvuruda bulunursak Yunan vetosunu engelleyebileceğimizi anlatıyordu.

İstanbul Ticaret Odası ile İstanbul Sanayi Odası'nın 1965 yılında AT konusunda bir ihtisas ve araştırma örgütü olarak kurduğu İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), bir dönem ülkemizdeki AT değerlendirmelerin etkisinde kalmış, başta Eskişehir ve Gaziantep Odaları olmak üzere bazı özel sektör örgütlerinin AT'ye üye olmamızın "milli sanayimize darbe vuracağı" gerekçesiyle aleyhte söylemleri duyulmuştu. Bu arada Marksist çizgide düşünürlerimizin de AT ile ilişkilerimize pek olumlu yaklaşmadıkları bir gerçektir. O tarihlerde AT Ankara Enformasyon Bürosu sürekli olarak AT'yi tanıtıcı yayınlar yapmakta ve Türk kamuoyunda mevcut olumsuz havayı silmeye çalışmaktaydı. Marksist çizginin muhalefeti dışında bazı partilerin de AT konusuna son derece olumsuz yaklaşımları biliniyordu. Bu ortamda

Tevfik Saraçoğlu, İKV murahhas üyesi olarak Türk özel sektörünü AT konusunda ikna etmiş, 1978 yılından itibaren, Türk sanayinin geleceğinin AT'de olduğunu gören tüm özel sektör kuruluşları ortak bildirimler yayınlamak için üyelik başvurusu yapılmasını talep eder olmuşlardı. Saraçoğlu'nun genç bir diplomat olarak Kanada'da görevli olduğu süre dışında, Ankara ve Brüksel'de Ortaklık Anlaşması ve Katma Protokol hazırlık çalışmalarından uygulama aşamasına kadar büyük katkıları olduğu kuşkusuz ise de en önemli hizmetlerinden biri de tüm Türk özel sektörünü AT üyeliği konusunda ikna etmesi ve tek ses halinde tam üyelik talep eder hale getirmesi olmuştur. O dönemde İKV Yönetim Kurulu Başkanı sayın Basri Öztekin, Saraçoğlu'nun engin tecrübe ve bilgisine duyduğu büyük saygı nedeniyle -o tarihlerde Dışişleri Bakanlığın'da Yüksek Müşavir olarak görevi devam etmekte olan- Büyükelçinin, murahhas üye olarak İKV yönetimini fiilen üstlenmesini memnuniyetle karşılıyordu. Tüm Oda Başkanları, iş adamları, konuyu en iyi bilen ve ülke menfaatlerini en doğru değerlendireceğinden hiçbir şekilde kuşku duymadıkları Büyükelçiye saygıda kusur etmiyorlar ve Saraçoğlu, inişli çıkışlı dönemleri olan İKV'nin istikrarlı bir çizgi benimsemesinde ve bugünkü saygınlığını kazanmasında da büyük katkı sağlıyordu. Gerçekten de Saraçoğlu, Türk özel sektörünün önde gelenlerini AT konusunda ikna ederek tereddütlerini silmekle kalmamış, tüm meslek örgütlerinin de desteğini kazanmıştı. Saraçoğlu, İKV' de tek otorite olmasına rağmen, öğretim üyelerinden oluşan bir Danışma Kurulu oluşturmuştur. İKV' de çalıştığımız dönemde, Avrupa Haber Ajansını her gün büyük bir dikkatle izleyen, önemli buldukları konuları not eden Saraçoğlu, bunların İKV Bülteninde yayınlanmasına büyük önem veriyordu. Daha sonra Mart 1981'de bu satırların yazarının Yazı İşleri Müdürü olan İKV Dergisi'ni çıkarmaya başladık. Dergide bir yandan AT gelişmeleri dikkatle izleniyor, diğer yandan Saraçoğlu'nun Ortaklık Anlaşması ve Katma Protokol konusundaki ayrıntılı incelemeleri her ay düzenli olarak yayınlanıyordu. Daha sonra kitap halinde yayınlanan bu incelemeler halen de Türkiye – AT ilişkileri konusunda en temel referans kitabı niteliğini korumaktadır.²

1970'li yıllarda AT' nin dış ilişkiler açısından en önem verilen ülkelerden birinin Türkiye olduğuna kuşku yoktu. İspanya ve Portekiz faşist, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri komünist rejimler altındaydı. 1974'e kadar Yunan cuntası ile ilişkiler de dondurulmuştu. Brüksel'de Daimi Temsilciliği döneminde Komisyon yetkililerinin en çok çekindikleri Türkiye'den gelen bir heyete Temsilciliğimizden iki genç diplomatımızın da eşlik etmesini ister.

Bir süre sonra genç diplomatlarımız, Saraçoğlu'nun deyimi ile "alı al, moru mor" Daimi Temsilciliğimize döner. "Efendim, bizi toplantıya almadılar" demeleri üzerine Saraçoğlu Derhal Komisyon Genel Sekreteri Noel'i arar. "Daimi Temsilciliğimiz mensubu iki diplomatımızın görüşmelere alınması üzerine derhal durumu Hükümetime bildiriyorum. Bu konuda suçluların derhal cezalandırılmasını talep edeceğim" demesi üzerine Genel Sekreter yarım saat sonra Türk Daimi Temsilciliğine gelerek özür dilemekte ve konunun kapatılmasını rica etmektedir. Olaya sebebiyet veren Komisyon yetkilisi de defalarca özür diler. Olaydan aylar sonra Brüksel'den Ankara'ya bir heyet gider ve rahmetli Büyükelçi Saraçoğlu da heyete eşlik etmektedir. Genç Türk Diplomatlarını Brüksel'deki toplantıya sokmayan ilgili Komisyon yetkilisi de söz konusu AT heyetinde yer almaktadır. Eski Başbakanlık binasında yapılan toplantıya girişte kapıyı tutan Büyükelçi Saraçoğlu, söz konusu Komisyon yetkilisine "Siz dışarıda bekleyeceksiniz" deyişini anlatırken, yabancı yetkili "Nasıl olur beni içeri sokmazsınız?" diye protestolarda bulunmaktadır. Daha sonra nakleden rahmetli "mukabele bilmisil" yaptığını vurgular.³

1980'de 12 Eylül hareketi olduktan sonra da moralini bozmayan Saraçoğlu, "Tam üyelik konusu bir konjonktür meselesidir. O konjonktür ortaya çıktığında gerçekleşir. Sizde o tarihe kadar ne kadar hazırlıklı olursanız o kadar işiniz kolaylaşır" derdi. Saraçoğlu'nun yanında çalışmış andan feyz almış bugünün Büyükelçileri, görevli buldukları merkezlerden İstanbul'a Saraçoğlu'nun cenazesine katılmak üzere yurda döndüklerinde Türk Hariciyesinin kendi başına bir müessese niteliğindeki bu devini sonsuz yolculuğuna uğurlamaktaydılar.

Yukarıda da belirttiğim gibi Rahmetli Saraçoğlu'nun meslek hayatında en önemli olaylardan biri, hiç kuşkusuz, Brüksel'de Daimi Temsilci olarak görev aldıkları dönemde Yunanistan'ın yaptığı tam üyelik başvurusu olmuştur. Bu konuda kendileriyle değişik tarihlerde sohbet etmek, hatta zaman zaman "Nasıl oldu da bu kadar önemli bir konuda Ankara'yı ikna edemediniz?" diye soru yöneltmek imkanının bulmuştum. Bu konu açıldığında rahmetli Büyükelçinin ne kadar üzgün olduğunu aradan yıllar geçmesine rağmen kolayca fark etmek mümkündü. Bu değerli sohbetlerde aslında çok önemli tarihi noktalar vardı. Bazılarını not aldım. Ayrıca, kendi daktilolarında yazdıkları bazı yorum ve değerlendirmelerin kopyalarını da bana verdikleri için kısaca tarihi önemi olan bu olaya değinmekte yarar görüyorum.⁴

Yunanistan 12 Haziran 1975 tarihinde Avrupa Toplulukları Konsey Başkanına Brüksel'deki Daimi Temsilcisi vasıtasıyla 3 mektup sunarak AET, AKÇT ve Euratom'a tam üye olmak üzere resmen müracaat etmişti. Topluluklar Konseyi 24 Haziran toplantısında bu başvuruya "resmen ittila kespedildiğini" açıkladı.

Esasen bir süredir beklenmekte olan Yunan talebinin büyük bir memnurlukla karşılandığı, başvurunun yapıldığı anda basına açıklandı. Saraçoğlu'na göre "bu durum, uzun süre aynı şekilde devam etmedi ve bilhassa Türkiye'nin tepkisi karşısında Topluluk daha ölçüde bir tutum almak zorunluluğunu duydu."

Atina'nın başvurusundan kısa bir süre sonra, Türkiye'nin tepkisi, önce Brüksel'deki Daimi Temsilciliği, onun hemen takiben de Ankara'da Dokuzlar üyesi ülkeler misyonları nezdinde ortaya kondu. Esasları aynı olan ve birbirini tamamlayan bu iki teşebbüs ile Türkiye, Yunanistan'ın tam üyeliğini geciktirmek istememekle beraber "kökü tamamen siyasi maksatlara dayanan ve bir yandan, halen çözümlenmesine çalışılan Türk - Yunan sorunları, diğer yandan da AET - Türkiye ve AET - Yunanistan ilişkileri arasında topluluğun şimdiye kadar itinayla muhafaza etmiş olduğu denge üzerinde önemli etkiler yapması kaçınılmaz olan bu talebin incelenmesinde bu unsurların da gözönünde tutulmasını" talep etmişti. Bu teşebbüsün gayesi, Topluluğu "konunun siyasi yönünü dikkate almak" yolunda uyarmak, Türkiye'nin bundan sonra izleyeceği tutum hakkında endişeye sevk etmek, fakat bu tutumu hiçbir şekilde belirlemeyerek "seçenekleri" açık tutmak olmuştur.

Türkiye'nin bu tepkisi üzerine Toplulukta, gerek Konsey ve Komisyon sekreteryelerinde, gerek üye Devletler Daimi Temsilciliklerinde iki ana fikir ortaya çıkmış, daha doğrusu, bu konuda öteden beri tartışılan çeşitli ihtimaller iki fikir etrafında belirlenmiştir:

- Birinci yaklaşıma göre, Yunanistan'ın Topluluğa katılma talebi olumlu bir gelişmedir ve hızla olumlu şekilde sonuçlandırılması gerekir. Türkiye'nin ya da Topluluk dışı herhangi bir ülkenin buna herhangi bir sebeple karşı çıkması söz konusu olamaz. Topluluk da iktisadi ve siyasi bütün koşullar yerine gelmiş ise katılma talebini engelleyemez, hatta geciktiremez. Esasen Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi ve özellikle siyasi durum muvacehesinde Yunan talebinin karşısında ciddi bir itirazla karşı çıkması ve geçerli bir tepki göstermesi de söz konusu değildir.

Bu fikri üye ülkeler arasında o tarihte sadece Fransa ısrarla ileri sürmektedir. Konsey ve Komisyon üst düzey bazı memurları da bu kanaate katılmaktadır. Görüşün Türk tutumu ile ilgili kısmını ise, Ankara'daki üye Devletler Büyükelçilikleri geliştirmiştir.

- İkinci yaklaşımda ise Yunanistan'ın Topluluklara katılması ile ilgili olumlu görüşler aynen kabul edilmekte ancak, Türkiye'nin bu gelişmelere seyirci kalacağı kanısına katılmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir. Topluluğun Yunan talebi karşısında fazla istekli ve aceleci davranması halinde Türkiye'de mutlaka katılmaya talip olacaktır. O zaman da sorun içinden çıkılamayacak kadar zor bir hale gelecektir. Rahmetli Büyükelçinin değerlendirmelerine göre Almanya'nın sözcülüğünü yaptığı bu yaklaşımda Türkiye'yi tahrik edecek, Yunanlılar lehine her türlü söz ve hareketten kaçınmak, Türkiye'yi mümkün olduğu kadar yatıştırmak ve endişelerini gidermeye çalışmak zorunludur. Almanya'ya bu yaklaşımında Benelüks ülkeleri ve Danimarka aktif olarak, İtalya ise sessiz kalarak destek vermektedir. Dönem başkanı İrlanda nötr kalırken, İngiltere hiç görüş belirtmemeyi tercih etmektedir.

Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) toplantılarında bu şekilleriyle ortaya atılan bu iki fikir, 24 Haziran 1975 de Lüksemburg'da yapılan dokuzlar Konseyi kısıtlı katılımlı siyasi toplantısı sırasında ilk kez çarpışmış, rahmetli Daimi Temsilcimizin aldığı bilgilere göre, Fransa Dışişleri Bakanı, münakaşa sırasında sert ve ölçüsüz bir şekilde "Türkiye de itiraz ederse eder, ne yapalım?" diyebilmiştir.

Fransız Bakanı'nın bu çıkışına karşı Konsey çoğunluğu büyük bir tepki göstermiş ve "bu şekilde hareket edersek yarın sabah posta kutumuzda Türklerin katılma talebini buluruz" diyen Alman Bakana destek vermiştir. Yine Saraçoğlu'nun içerden aldığı bilgilere göre, neticede Konsey çok ölçülü hareket edilmesini, hatta Yunanistan'ın katılma müracaatından duyulan memnuniyetin yazı ile değil, şifahen vurgulanmasını kararlaştırmıştır:

- Topluluk, Türkiye ile çok yakın ortaklık bağlarını devam ettirme ve geliştirilmesi kararıdır.

- Yunanistan'ın sunduğu katılma teklifinin, başka bir ifadeyle, tam üyelik başvurusunun incelenmesi keyfiyeti, Türkiye ve Topluluk arasındaki ilişkileri

etkilemeyecektir. Türkiye'nin Toplulukla arasındaki anlaşmadan doğan hakları aynen ve değişmeden kalacaktır.

Bu hususların Türkiye'ye diplomatik yollardan bildirilmesi beklenmektedir. Bu arada Konsey, Atina'nın başvurusu hakkında Roma Antlaşması'nın o tarihteki 237'nci maddesinin 1'inci fıkrası hükmüne uygun olarak talep hakkında Komisyonun görüşünü istemiştir.

Daimi Temsilcimiz Büyükelçi Saraçoğlu, Yunanistan'ın yaptığı katılma talebinin sonuçlanma süresinin çeşitli koşullara bağlı bulunduğunu, bunların en önemlilerinin "Türkiye'nin göstereceği tepki", "müzakerelerde karşılaşılabilecek zorluklar" ve nihayet "akdedilecek Katılma antlaşmasının üye ülkeler yasama organları tarafından onanması işlemleri sırasında o ülkelerin iç siyasi durumları" olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye'den hiçbir tepki gelmemesi halinde dahi katılma müzakerelerinin gelişimi konusunda Daimi Temsilcimiz şu değerlendirmeleri yapmıştır: "Müzakereler hiçbir engelle karşılaşmaz ise dahi birbuçuk iki yıldan daha kısa bir sürede bitirilmeyebilir. Şu halde müzakerelerin açılması kararının 1975 sonunda alınacağı ve 1976'nın ilk aylarında, başlayacağı varsayımına göre, bunların en iyi ihtimalle 1977 sonlarında ya da 1978'in ilk aylarında biteceği düşünülebilir." Büyükelçimiz son derece isabetli bir tespit yapmaktadır: "Bütün emareler müzakerelerin hiç değilse Yunanlılar tarafından uzatılmayacağını göstermektedir: Ancak müzakerelerin teknik nedenlerle 3 ya da 4 yıla yayılması da ihtimal dahilinde görülmektedir." Tasdik işlemlerinin de 1,5 – 2 yılda biteceğini dikkate alan Saraçoğlu, daha 1975 yazında yazdığı notlarında, komşumuzun asgari 3 azami 6 yıllık bir süre içinde tam üye olacağını belirtmiştir. Gerçekten de Atina 1 Ocak 1981 de tam üye olmuştur.

Yunanistan'ı tam üyelik talebini yapmaya iten sebepleri, siyasi ve iktisadi sebepler olarak iki grupta inceleyen Daimi Temsilcimiz o tarihte şunları kaydetmiştir: AT' ye katılma Yunanistan için her yönüyle yararlı ve hatta sorunlu bir teşebbüstür. Bu teşebbüsün yapılması dahi bizatihi bir başarıdır. Saraçoğlu başvuruyu Türkiye açısından şöyle değerlendirmektedir:

"İşin iki ülke arasındaki işbirliğinin zorunlu olması, bunların dost yaşamaya mahkum olmaları gibi politik takdim yönü bir yana bırakılırsa,

Yunanistan'ın milli emellerinin daima Türkiye'ye dönük olduğu ve onun bu emelleri gerçekleştirme yolları üzerinde daima Türkiye'yi bulduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmak mukadderdir. Devamlı dostça yaşamak aslında Türkiye'nin yararına bir durumdur. Zira, Türkiye'nin milli emelleri şimdiye kadar Yunanistan üzerinden geçmemiştir. Yunanistan ancak yenilgilerin ertesinde Türkiye'ye dostluk eli uzatır.”

Gerçekten de uzun yıllar Ankara ile görüşme yapmayı ısrarla reddeden Atina'nın, terör örgütü başının Yunan Elçiliğinde yakalanmasından sonra içine düştüğü ciddi krizden sonra Türkiye ile görüşmeleri başlatması ve daha sonra bunun unutturulup deprem diplomasisine bağlanması da rahmetli Saraçoğlu'nun “Yunanistan ancak yenilgiler ertesinde Türkiye'ye dostluk eli uzatır” tespitinin bir kez daha doğrulanmasından başka bir şey olmasa gerekir.

Saraçoğlu'nun 1975 tarihli değerlendirmeleri şöyle devam etmektedir: “Anadolu macerasından bu yana akıp giden yıllar süresince, sınırlı bir ekonomik gelişme bir yana, Yunanistan hep aynı yerde kalmış Türkiye ise çığ gibi büyümeye, gittikçe daha sağlam ve aşılması imkansızlaşan bir engel olmaya devam etmiştir.”

Kıbrıs Barış harekatı ve Ege adalarının silahlandırılması konularına değinen Saraçoğlu, ABD'nin Atina'ya yardımcı olmadığını, NATO'nun ise komşumuzda hayal kırıklığı yaratan bir atalet içinde olduğunu, Sovyetlerden medet ummanın gerçekçi olmayacağını, böyle bir yaklaşımın benimsenmesi halinde ülkenin yarısını Bulgarlara diğer yarısını ise yerli komünistlere devretmek gerektiğini ve Atina için tek çıkar yolun Avrupa olduğunu ve Yunanistan'ın da tereddüt etmeden bu yolu seçtiğini anlatmıştır.

Yine Saraçoğlu'na göre: “Yunanistan'ın konjonktür bakımından zamanı çok iyi seçtiğini kabul ve teslim etmek gerekir. Avrupa kendisine demokrasinin avdetinden beri kur yapmakta ve kucak açmaktadır. Ana hedef Türkiye ise cidden müşkül durumdadır. Sovyetler Birliğinden olan endişe Türkiye için çok daha kuvvetli, çok daha geçerlidir. Yunanistan'ın Avrupa'ya yaklaşmasına karşı, mukabil bir denge olarak Türkiye'nin Amerika ile çok yaklaşması her hal ve karda iki ülke arasında ilişkilerin şürtle bozulma eğilimi gösterdiği şu sıralarda muhtemel sayılmaz. Topluluğa yaklaşmak ise iç politik ve ekonomik durumu dolayısıyla mümkün değildir. Ortaklığandan şikayet eden Türkiye katılmaya nasıl yönelecektir?”

Peki, Brüksel'deki Daimi Temsilcimiz Yunan başvurusunun başarılı olması halinde Türkiye'nin başına gelecekleri nasıl değerlendiriyordu? Bu konuda kendisinin değerlendirmesi şöyleydi:

“Yunanistan Türkiye'yi dışarıda bırakarak Topluluğa tam üye olabilirse Avrupa'yı Yunan davalarının savunucusu yapmayı başarmış olacaktır. Ne denirse densin, ne tedbir alınırsa alınsın, tam üye Yunanistan'ın Türkiye ile olan ezeli ihtilafları çerçevesinde çıkacak bir krize Dokuzlar (ya da Onlar) Avrupa'sının bigane ve tarafsız kalabileceğini düşünmek fazla iyimserlik olacaktır. Yunanistan'ın en azından elde edeceği şey, Türkiye'nin kendisi için herhangi bir durumda bir tehlike arzemesini önlemektir. Topluluk içinde de Türkiye'nin yokluğunun bıraktığı boş meydana, çocukluğundan beri kafası Yunan efsaneleriyle doldurulmuş Avrupalıyı yavaş yavaş Yunan davalarına taraftar yapmayı beklemek de pekala mümkündür. Bir de “demokrasi” sorunu vardır. Demokrasinin beşiği kabul edilen fakat istiklaline kavuştuğundan bu yana demokratik idareye pek az, o da pek kötü örnekler vermiş olan Yunanistan, Topluluğa tam üye olursa güya demokrasi de ülkede perçinleşecektir. Verilecek değer ne olursa olsun bu görüş Avrupalılar üzerinde etkili olmaktadır.”

Ekonomik açıdan Yunanistan'ın üyeliği Saraçoğlu'na göre büyük bir sorun yaratmayacaktı. Türkiye, 1970' de imzalanıp 1973 de yürürlüğü giren Katma Protokol uyarınca yapması gereken – aslında etkisi olmayacak fiktif – indirimleri dahi, rahmetlinin deyimi ile “her yıl ibadet edercesine” şaşmadan ve düzenli olarak ertelediğini Brüksel'e bildirirken, komşumuz Yunanistan, 1967 askeri darbesinden sonra Topluluğun Atina ile ilişkileri dondurmuş olmasına rağmen, hiç aksatmadan kendi gümrük indirimlerini yapmıştır. Ortaklık Anlaşmasının gümrük indirimleri ile ilgili kısmını da madde adedi itibarıyla, 2/3'ünde hedefe, yani sıfır gümrük tarifesine ulaşıldığını kaydeden Temsilcimiz, geriye kalan 1/3'lük kısmında ise Kasım 1974' de, başlangıca kıyasla %38'lik bir indirim yaptığını ve geri kalan %62'lik indirimin de, 1984' de gerçekleştireceğini kaydediyordu. Tam üyelik başvurusundan önce Yunanistan, miktar kısıtlamalarında (liberasyon konsolidasyonu ve kotalar) Anlaşmanın nihai hedeflerine ulaşmıştı. Tarımda uyumun gerçekleşmesi de Saraçoğlu'na göre bir sorun teşkil etmeyecekti. Daimi Temsilcimiz daha 1975 yazında ileriye dönük, olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: Yunanistan'ın 1975' deki durumunu dikkate aldığımızda, tam üye olmadığı için Tarım Fonu, Sosyal Fon, Bölgesel Fon gibi çeşitli olanaklardan yararlanamıyor ve özellikle Topluluğun karar mekanizmalarında da yer

almıyordu. Tam üyelik başvurusu, bu açılardan bakıldığından Yunanistan'a ekonomik açıdan zarar vermeyecek hatta büyük avantajlar sağlayacaktı. Şayet uygulama sırasında bazı zorluklar çıkarsa, o zaman da Topluluk şimdiki kadar İtalya, Fransa ve İngiltere için çeşitli defalar yaptığı üzere Yunanistan'a da elinden gelen her imkanla yardım etme mükellefiyetini yerine getirecekti.

Rahmetli hocamızın 1975' de yazdığı nota göre Atina'nın başvurusu Türkiye yönünden gerek politik gerek ekonomik alanda oldukça kritik sayılabilecek bir dönemde vukua gelmişti: "Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye yönünden önlenemeyecek bu gelişmeler ve bunun yanı sıra Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların her çeşit formda sürdürdükleri çok yaygın propaganda faaliyeti, dünya kamuoyunda aleyhimize dönme eğilimi gösteren bir bıkkınlık yaratmıştır. Böyle bir ortam içinde çok haklı ve yerinde argümanların değerlerini yavaş yavaş yitirmeleri olağandır. Yunanistan'ın Avrupa Topluluklarına müracaatı, Türkiye yönünden tabiri caizse aleyhe açılmış ikinci cephe niteliğindedir ve her hal ve karda Türkiye'nin Kıbrıs'taki faik durumunu mahdut ölçüde olsa dahi etkileyebilecektir".

Müteveffa hocamız Büyükelçi Saraçoğlu'nun 1975' de yaptığı şu değerlendirmeler ne kadar ileri görüşlü olduklarını bir kez daha vurgulamaktadır: "Yunan tam üyeliğinin gerçekleşmesi ve bu yoldan Yunan davalarının 19'uncu asır ile 20'nci asrın ilk 25 yılında olduğu gibi, Avrupa'nın tam desteğini kazanması Türk ulusunun bekasına yöneltilmiş önemli bir tehlikeden başka bir şey değildir. Yunanistan tam üye olarak Topluluğa katılsa dahi, Topluluğun Türkiye ile bu ülke arasında kesin bir tercih yaparak Yunanistan'ın tarafını tutmasının ve onu her alanda desteklemesinin politik bakımdan mümkün olmayacağı düşünülebilir. Ancak ne kadar geçerli görülürse görülsün, bugün için bu görüş bir tahmin niteliğinden öteye gidemez. Bu kadar önemli ve hayati konuda ise zorunlu olarak alınacak tedbirler meyanında, kuvvetli de olsalar, "tahmin"leri katmanın imkansızlığı aşıkardır".

Türkiye bu durumda ne yapabilirdi? Öncelik sırasını da gözönünde tutarak izlenecek hedefleri ve hareket hattını şöyle belirlemişlerdi: İlk akla gelen Yunanistan'ın Topluluğa katılmasını engel olabilecek tutumlara yönelmek, ikincisi ise engel olunamıyorsa mümkün mertebe geciktirecek yollara başvurmak olabilirdi. Katılmanın geciktirilmesi de mümkün olmazsa, bunu tesirsiz bırakacak imkanları kullanmak söz konusu olabilirdi. Ancak

konunun hızla gelişen karakteri ve zamanın son derece kısıtlı olması, bu hedeflerin birbiri ardınca ele alınması ve öncelik sırasına göre birinden sonuç alınmadığında diğerine yönelmesine olanak bırakmamaktadır. Öngörülebilecek tedbirin son derece esnek, olayların akışına uygun şekilde manevra imkanı veren ve özellikle dünya kamuoyu önünde Türkiye'nin tutumunun haklılığını her an tescil etmeğe müsait nitelikte olması gerekmektedir.

Birinci seçenekte Saraçoğlu'na göre Türkiye'nin konuya müdahale etmemesi halinde Atina'nın üyeliği süratle gerçekleşebilecekti. Bu durumda "Topluluk kendi yönünden sözle ve şayet verirse yazıyla olan ancak her hal ve karda hiçbir hukuki kıymet taşımayan garantilerin Türkiye tarafından yeterli sayıldığını belki hayretle fakat memnuniyetle kabul edecektir. Bu durumda Türkiye için politik ve ekonomik bütün tehlikeler mevcut olacaktır."

İkinci seçenek olarak Türkiye'nin hem Topluluk yetkilileri hem de üye Devletler nezdinde yapılacak politik girişimlerle sınırlanması halinde olayların seyri değişmeyecek hatta belki Türkiye ilerleme dahi sağlayamayacaktır. Değişebilecek her şey Topluluğun Türkiye'ye yatıştırma için vereceği teminatın ifadesinde ve bir ölçüde de şeklinde olabilecektir. *Ancak bu garantilerin geçerli bir hukuki belge halini alması muhaldir. Zira Topluluğun bu işdeki ölçüsünün Türkiye'nin itirazlarını izleyecek müşahhas hareketler olduğu artık tereddütsüz bir şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır.*

O tarihlerde Türk basınında ve üniversite çevrelerinde yer alan yorumlar ve kamuoyunu yönlendiren değerlendirmeler bugün ayrı bir araştırma konusu yapılmalıdır. Nice bilgiç sözde bilim adamlarının, ne kadar saçma ve ayakları yere basmayan değerlendirmeler yaptığı, dış politika konularında büyük uzmanlıkları olduğu öne sürülen nice yazarımızın Türk kamuoyunu nasıl yanılttığı ibretle görülecektir. Bunlar arasında "Efendim, adamlar bize güvence veriyorlar. Atina'nın üyeliği bizim menfaatlerimizi etkilemeyecekmiş" şeklindeki değerlendirmeleri karşısında Brüksel'deki Daimi Temsilci daha ne yazabilirdi? Saraçoğlu'nun kendi daktilosunda yazdığı notta şu değerlendirmeler vardı : Türkiye'nin yeterli garantiler sağlamak için Toplulukla şimdiden pazarlığa oturması, Yunanistan'ın katılmasına engel olma, mümkün olmuyorsa bunu azami ölçüde geciktirme olanaklarından daha başlangıçta ve denemeden mahrum kalma sonuçlarını doğuracağı gibi müzakere masasında Türkiye'nin talepkâr, Topluluğun da bir şeyler verecek olan durumda oturmalarına yol açacaktır. Böyle bir ortamda

Türkiye'nin istediği azamiye mukabil Topluluğun uygun göreceği bir asgariyi alması mukadderdir. Sonuçta *Türkiye yetersiz bir takım teminatlarla milli menfaatlerine yönelik aynı tehlikelerle karşı karşıya kalacaktır.*"

Türkiye Toplulukla ortaklık ilişkisine de son vermeyeceğine göre ne yapılılabirdi? Atina'yı takiben Türkiye de tam üyelik başvurusu yapılırdı. Başlangıçta bu, Topluluğun vukuunu "büyük bir korku" ile beklediği olaydır. Topluluk yönünden Türkiye'nin o tarihte yapacağı başvurunun kabulü de reddi de büyük sorunlar yaratacaktı. Ancak, Topluluğun Türkiye'nin başvurusunu görmemezlikten gelmesi ve Yunan tam üyeliği için hadiselerin normal seyrini izlemesine izin vermesi mümkün değildi. Mutlaka bir tepki gösterecekti. Acaba nasıl bir tepki göstermesi beklenebilirdi? Çeşitli ihtimaller gözönünde getirildiğinde AT'nin tepkileri şunlar olabilirdi:

i) Topluluğun Türkiye'nin teklifini olumlu karşılayarak müzakerelerin açılmasına karar vermesi : Bu takdirde Türkiye muhtemelen müzakerelere yeni bir vecibe öngörmeyen teklifler getirecek, başka bir deyimle o tarihteki ortaklık vecibelerine karşılık tam üyeliği ve buna bağlı avantajları isteyecekti. Bunun yanı sıra Yunanistan ile aynı politik ve ekonomik statüye tabi olma talebi de en geniş anlamıyla yapılmış olacaktır. Müzakereler uzasa ve bu sırada Yunan müzakereleri tamamlansa dahi Türkiye için gerekli kayıtların öngörülmesi zorunlu olacaktır.

ii) Topluluğun Türkiye'nin teklifini hemen reddetmesi: Bu durum Topluluğu kuran Roma Antlaşması hükümlerine göre mümkün değildi. Gerçekten de bu hükümlere göre, Topluluk talebe ittila kespedecek, bunun hakkında Komisyonun mütalâasını alacak, kendi bünyesinde tartıştıktan sonra müzakerelerin açılmasına karar verecekti. İlk olumsuz tepki bu kararın alınmamasıyla tecelli edebilirdi. Ancak, Saraçoğlu'na göre böyle bir karar son derece apolitik bir tutum olacaktır. Zira müzakereyi açmak ve işi bunun seyri sırasında çıkmaza sürüklemek çok daha kolay olacaktır. Saraçoğlu, İngiltere'nin ilk katılma teşebbüsünde daha başlangıçta De Gaulle'ün vetosu bilindiği halde meselenin müzakereler sırasında çıkmazı götürülmesi tercih edildiğini hatırlatmaktadır. (Bugün de bazı kişilerin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin açılmasından sonra Kıbrıs Rum Yönetiminin üyeliğine karşı çıkmamız gibi görüşler ileri sürebilmeleri ibret vericidir).

iii) Üçüncü olasılık müzakerelerin açılması ancak bundan sonuç alınmaması durumudur. Türkiye'nin katılma şartlarını kendi vecibeleri yönünden çok kısıtlı (meselâ o tarihteki koşullara eşit bir düzeyde) tutacak olması nedeniyle müzakerelerden sonuç alınmayabilir. Ancak, böyle bir durumda Topluluk Türkiye'ye ortaklıkla katılma arasında yeni bir statü teklif etmek suretiyle kendisi talepkâr duruma düşecektir. Böyle bir ortamda da Türkiye bakımından, Yunanistan'ın politik ve ekonomik müdahalesinden bütünüyle arınmış bir olanak sağlanabilmesi ihtimali çok daha fazla olacaktı. Saraçoğlu'nun o tarihte yaptığı değerlendirmeye göre, Topluluğun müzakereyi reddetmesi ya da bunun hiçbir sonuç vermeyecek şekilde çıkmaza sürüklenmesi, Türkiye'ye değil kendi prestijine zarar verecekti.

Topluluk, Türkiye'yi tam üyelik başvurusundan caydırabilmek için belli bir bedel ödemeye de hazır. "Türkiye yönünden sağlanması gerekli teminat ise, milli menfaatlerini ilgilendiren konularda bir Yunan ambargosunun teşekkül etmesinin behemahal önlenmesidir. Bu teminatı bize ancak Topluluk verebilecektir. İsteğimizin en üst ölçüde sağlanması Toplulukla yapılacak müzakerelerde onun tam üyelik talebimizin baskısı altında tutulmasıyla imkan dahiline girebilecektir. Buna mukabil böyle bir talebin yapılması, elimizdeki olanaklar en iyi şekilde kullanıldığı takdirde, Türkiye'ye maddi manevi hiçbir yük ya da nakise getirmeyen bir taktik uygulamasından öteye gitmeyecektir."

Saraçoğlu'na göre, "Yunanistan'ın tam üyeliğe talip olması isteğinin başarıya ulaşması Türkiye'nin aynı zamanda savunma sahasında da bir yalnızlığa itilmesine müncer olabilir. Bu akıbet, içten ve dıştan Türk milletinin bekasına kastetmek isteyenlerin özledikleri bir akibettir. Bu büyük tehlikenin giderilmesi için her türlü tedbire başvurulması zaruridir. Yunanlılar tam üyelik talebini, Türkiye'nin iç ve dış politik alanında güçsüz olduğunu sandıkları bir sırada yapmışlardır. Dışta ABD ile ilişkilerin bu ülke Kongresinin yersiz silah ambargosu kararıyla sarsılmış görülmesi ; içte ise, dört partinin oluşturduğu MC hükümetinin önemli kararlar alabilmekte güçlük çekeceği iddiası ve nihayet, koalisyonu oluşturan partilerden ikisinin Türkiye - AET ilişkilerine karşı çıktıkları faraziyesi bu işteki Yunan hesaplarının temelini teşkil etmektedir."

Daha 1975 de Saraçoğlu, Yunanistan'ın tam üyelik başvurusu yapmasını "Türkiye'yi dış politika sahasında yalnız bırakmaya matuf bir teşebbüs" olarak görmekte ve hiç kuşkusuz Ankara'yı uyarmakta idi. Birkaç yıl

öncesine kadar kimsenin aklına gelmeyen ve ancak son bir iki yıl içinde büyük bir endişe ile izlenen savunma konusunda AB örgütlenmesini Büyükelçi Saraçoğlu 1975 yaz aylarında büyük bir isabetle ortaya koyuyordu. Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunun "başarıya ulaşması, Türkiye'nin aynı zamanda savunma sahasında da bir yalnızlığa itilmesine müncer olabilir." Bugünlerde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) ve bir Avrupa Ordusu kurulması çalışmaları ile AB'nin alacağı kararların uygulanmasında NATO' dan yararlanması gibi konular tartışılırken ve Türkiye endişelerini en üst düzeyde açıklarken çeyrek yüzyıl önce Saraçoğlu'nun ne kadar isabetli değerlendirmeler yaptığını görüyoruz.

Ülkemizin geleceğini bu ölçüde etkileyecek Yunan başvurusu karşısında 1975- 1980 yılları arasında Türkiye'yi yöneten siyasi kadrolar dışında, bu gelişmeleri hafife alan, yazı ve yorumlarıyla kendi ideolojik saplantıları doğrultusunda kamuoyunu yanıltan öğretim üyeleri, basın mensupları ve düşünemeyen düşünürlerimizin büyük sorumlulukları olduğu kuşkusuzdur.

Değerli hocamız, Büyükelçi Tevfik Saraçoğlu'nu hürmetle anıyoruz. Allah Rahmet Eylesin.

Notlar

¹ İstanbul doğumlu olan Emil Noel'in babası Orient Express ve Pera Palas yöneticilerinden idi. 1957 – 1987 yılları arasında otuz yıl süreyle AT icra organı Komisyon'un Genel Sekreteri olan Emil Noel, daha sonra Avrupa Üniversitesi Enstitüsü rektörü olarak Floransa'da görev aldı.

² Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma, Kitap 1: Müzakereler (1959 – 1963), İstanbul 1981 (İKV Yayını); Kitap 2: Anlaşma ve Ekleri, Hazırlık Dönemi Uygulaması, İstanbul 1982. Daha sonra 1992'de yayınladıkları dev eser bugünde temel referans kitabı niteliğindedir: *Türkiye – Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı (Anlaşmalar)*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1992 (740 sahife)

³ Genel olarak "mukabele-i bilmisil" sözcüğü kullanıldığında bunu daima düzelten Saraçoğlu, doğrusunun "mukabele bilmisil" olduğunu söylerdi.

⁴ Bu nottaki görüşler 1975 yılında Yunan başvurusundan hemen sonra yaptıkları değerlendirmeleri kapsar.